

Kristina Veličkaitė, Irmina Matonytė, Vaidas Morkevičius

Europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu¹

Santrauka. *Straipsnyje nagrinėjami europinės ir tautinės tapatybės kriterijai elito narių požiūriu, siekiama atsakyti į klausimus: ką šiandien reiškia būti tam tikros tautos atstovu (-e)? Ką reiškia būti europiečiu (-e)? Kokių bruožus, kriterijus naudoja elito atstovai konstruodami savo tautinę ir europinę tapatybę? Atsakymai į šiuos klausimus grindžiami elito atstovų apklausa, atliktos Europos Sąjungos šalyse 2007 m., duomenimis bei teorinėmis išvalgomis, pagrįdžiančiomis tautinės ir europinės tapatybių skirtumus.*

Esminiai žodžiai: *elitas, tautinė tapatybė, europinė tapatybė.*

Keywords: *Elite, National identity, European identity.*

Įvadas

Elito bei tautinės ir europinės tapatybės klausimai yra neatsiejami. Būtent elito pastangomis buvo konstruojama XIX a. tautinė tapatybė (Brubaker 2008; Delanty 2002a). O dabar galime stebėti sąmoningas elito pastangas sukonstruoti europinę tapatybę. Šios pastangos nėra naujos. Europos idėja visada buvo išvedama iš „viršaus“, o ne iš konkrečių gyvenimo formų ir politinių grumtynių „apačios“ (Delanty 2002a; Hellstrom and Petersson 2002).

Elito nariai pasitelkia įvairias priemones konstruodami specifinį politinį identitetą

ir socialines ribas. Įvairūs simboliai (pavyzdžiui, euras, Europos vėliava, pasas, himnas), visą Europą apimantys renginiai (pavyzdžiui, futbolo Europos čempionų lyga) skirti ugdyti didesnę europinį sąmoningumą (Kaelberer 2004; Risse 2003).

Politinis elitas gali tiesiogiai arba netiesiogiai daryti įtaką individui tautinei bei europinei socializacijai per socializacijos institutus (mokyklą, žiniasklaidą, bažnyčią ir kt.). Visose politinėse sistemose yra sąmoningų bandymų perkelti tam tikrus tautinius požiūrius, emocijas, vertybes, įsitikinimus ir

¹ Šis mokslinis tyrimas buvo finansuojamas „IntUne“ projekto lėšomis (Integruota ir vieninga: Pilietybės paieškos „vis artimesnėje Europoje“), įgyvendinant Europos Sąjungos šeštosios bendrosios programos, 7 Prioriteto „Piliečiai ir valdymas žinių visuomenėje“ programą (CIT3-CT-2005-513421). Projekto partneris Lietuvoje – Socialinių tyrimų institutas (Vilnius).

elgsenos ketinimus bei modelius iš elito į mases (Dekker et al., 2003).

Paradoksalu, tačiau esant tokioms politinėms elito pastangoms artikuliuoti europinę tapatybę, trūksta conceptualinio sutarimo, kokie dalykai galėtų būti šios tapatybės pagrindai, o dalis žmonių yra skeptiškai nusiteikę europinės tapatybės ir pilietybės atžvilgiu. Pavyzdžiui, rinkimuose į Europos Parlamentą Lietuvoje balsavo tik 20,98 % visų rinkėjų.

Šiame straipsnyje bus stengiamasi išsiaiškinti, kaip elitas apsibrėžia tautinę ir europinę tapatybę, kokius svarbiausius kriterijus išskiria. Šie klausimai tyrinėjami ES valstybių narių ir Lietuvos kontekste, Lietuvos rezultatus lyginant su Lenkija ir Prancūzija. Elitas pasirinktas tyrimo objektu ne atsitiktinai. Kaip tvirtina Putnamas (Putnamą cituoja M. Jerez-Mir *et al.*; 2009), elito grupės yra paprasčiau stebėti negu mases. Jos gali būti kaip seismometras, kuris fiksuotų pokyčius politikos formavime.

Teorinės tyrimo prielaidos

Diskusijose apie europinės ir tautinės tapatybės santykį, egzistuoja dvi kontrastingos nuomonės. Euroskeptikai ir pesimistai mano, kad europinės tapatybės negali būti, ar kad europinė tapatybė tiesiog nepajėgi kovoti su tautine tapatybe ir jai telieka marginali pozicija (Smith 1992; Sassatelli 2002). Smithas (1992), nors ir abejoja, kad apskritai egzistuoja Europos kultūrinė tapatybė, tačiau mano, kad tautinė ir europinė tapatybė kuriasi tais pačiais principais, todėl Smitho požiūriu, tautinė tapatybė pranašesnė negu europinė tapatybė. Tautinė tapatybė yra gyvybinga, pasiekama (senosioms kar-

toms perduodant tradicijas, vertybes ir t.t. ateities kartoms), ilgai gyvuojanti bei plačiai pasklidusi, tuo tarpu europinė tapatybė tokiais bruožais nepasižymi. Ji yra pernelyg abstrakti, nėra per amžius susiformavusios europinės tapatybės perdavimo sistemos, ji neturi savyje tokio emocinio klodo kaip tautinė tapatybė.

Kitoje debatų pusėje esantys postnacionalistai tiki, kad Europos Sąjunga gali ir turi artikuliuoti postnacionalinę tapatybę (Delanty 2002b, 2005; Risse 2003), tačiau manoma, kad europinė tapatybė negali būti suvokiama kaip platesnė nacionalizmo versija, jos pagrindas turėtų būti kitoks (Delanty 2002b; 355). Daugelis mokslininkų neigia galimybę, kad europinė tapatybė galėtų būti sukurta tautinės tapatybės pagrindu.

Salazaras (1998), kuris teigia, kad yra kitų konglomeratų, kuriems asmenų grupės gali jausti tokį pat stiprų ar net stipresnį nei tautinei valstybei kilmės principu pagrįstą lojalumą ir prierašumą, išskiria tokius tautinės tapatybės elementus: bendra teritorija, kultūra, etniškumas ir valstybė. Tačiau vertinti *Europą* šiais kriterijais yra sudėtinga. Europos teritorija nėra pastovi, be to, kalbant apie europinę tapatybę dažnai turima omenyje tik ES ir jai priklausančios valstybės narės. Europoje nėra bendros kultūros, nors Salazaras kalbėdamas apie bendrą kultūrą turėjo omenyje tik bendrą kalbą ir patirtį. Europa yra daugiakultūre ir daugiakalbė šalis. Trečiasis kriterijus – etniškumas, taip pat netaikytinas europinei tapatybei. Europą sudaro daugybė tautų. Europa neegzistuoja ir kaip *virštautinė* valstybė (Rindzevičiūtė 2002); greičiau ji vis dar yra atskirų tautinių

valstybių asociacija, kurių kiekviena yra linkusi ginti savo interesus.

Delanty (2002b), apibendrinęs įvairių autorių teorijas europinės tapatybės klausimu, išskiria keturis pagrindinius europinės tapatybės modelius: moralinį universalizmą, kultūrinį partikuliarizmą, postnacionalinį universalizmą ir pragmatizmą.

Pagal moralinį universalizmą europinė tapatybė yra apibrėžiama universaliomis žmogiškomis moralinėmis vertybėmis: žmogaus teisėmis, humanizmu, teise. Daugelyje debatų dėl Europos integracijos yra pažymima, kad Europos pagrindas yra demokratinės vertybės, pagarba asmeniui, tolerancija skirtingumui ir nuosaiki politika. Pavyzdžiui, 2004 m. gegužės 1 d. nepaprastasis ir įgaliojotasis Nyderlandų karalystės ambasadoriaus Pimo Dumore kalbėdamas iškilmingame Lietuvos Seimo posėdyje, skirtame Lietuvos įstojimui į Europos Sąjungą pabrėžė, kad ES tai – „bendrų norų, vertybių bei idealų sąjunga, tai stabilumo ir klestėjimo, laisvės ir žmogaus teisių, demokratijos ir laisvosios rinkos ekonomikos Europa“.

Nors šis apibrėžimas yra santykinai lankstus ir suderinamas su tautinėmis tapatybėmis, tačiau šis modelis turi trūkumų, nes vertybių negalima įvardinti esant išskirtinai europinėmis. Jos yra labiau vakarietiškos negu europinės ir netgi universalios, kadangi jas galima aptikti visose žmonių kultūrose (Delanty 2002b; 347).

Europinis kultūrinis partikuliarizmas yra grindžiamas kultūra. Šiame modelyje kultūrinis paveldas yra pagrindas europinei tapatybei susiformuoti. Dažnai „aukštoji“ civilizacijos kultūra priešpastatoma „žemajai“ kultūrai

arba populiariajai, tokiai, kaip tautinė ar regioninė kultūra (Delanty 2002b; 349).

Priešingai negu kiti europinės tapatybės apibrėžimai, tai tikrai „stora“ tapatybė. Bet šis modelis yra labai problemiškas. Jis sunkiai susiejamas su globalia, populiaria Europos kultūra ir dažnai yra antiamerikietiškas. Europinis kultūrinis partikuliarizmas yra išskiriamas kaip kultūrinė legitimacija sukurti „Europos tvirtovę“ ir apibrėžiamas kaip naujo valdančio ES elito oficialios ideologijos centrinė dalis (Delanty 2002b; 349).

Europinio postnacionalinio universalizmo požiūriu, europinė tapatybė yra išreikiama politinėmis juridinėmis normomis ir institucijomis, bet jos niekada nėra redukuojamos iki konkretaus institucinio lygmens. Habermaso „konstitucinio patriotizmo“ sąvoka yra europinio postnacionalinio universalizmo požiūriu pavyzdys (Habermas 1995). Habermaso nuomone, kad susiformuotų tapatybė už tautinės valstybės ribų, reikia: 1) europinės pilietinės visuomenės; 2) politiškai orientuotos visuomenės visoje Europoje telkimo; 3) politinės kultūros. Šiems procesams kaip katalizatorius galėtų pasitarnauti Europos konstitucija.

Šis modelis kultūriškai neutralus, nes kultūros etnocentriškumas nėra sureikšminamas (Delanty 2002b; 348). Anot Delanty, šio požiūrio trūkumas, kad jame mažiau tapatybės formos negu turinio. Be to, jo negalima lengvai pritaikyti ES, nes konstitucine tradicija yra grįsta tautinė valstybė, o ES nėra nei valstybė, nei tauta, nei tautinė valstybė. Taip pat abejotina, ar konstitucija gali būti pakankamu pagrindu kolektyvinei tapatybei.

Europinis pragmatizmas ieško specifinio europietiško šaltinio išskirtiniame europietiška *gyvenimo stiliuje*. Jis skiriasi nuo kultūrinio modelio tuo, kad mažiau grindžiamas kultūriniais, bet daugiau ekonominiais ir socialiniais gyvenimo aspektais – t. y. vidiniu Europos turizmu, bendra rinka, bevizių sienų režimu. Tai dažnai yra traktuojama kaip atsiverianti erdvė stipresniems ryšiams tarp tautinių kultūrų ir europinės tapatybės.

Kita pragmatiškų žmonių Europos išraiška yra demokratija ir pilietinė visuomenė. Šis populiariosios Europos modelis pagrįstas vien pragmatiniais dalykais, išvengia kitų modelių universalizmo ir partikuliarizmo problemų. Viena didžiausių kliūčių autentiškai europinei tapatybei susiformuoti yra bendros Europos kalbos nebuvimas. Populiarioji muzika, sportas, turizmas, euras galbūt yra naujosios Europos išraiška, bet jie yra suformuoti vartotojų kapitalizmo (Delanty 2002b; 351).

Delanty siūlo alternatyvų europinės tapatybės apibrėžimą, kuris orientuotas į kosmopolitišką Europos paveldą. Jis siūlo apibrėžti europinę tapatybę pasitelkiant konfliktus, traumas ir baimes, kurios aprėpia tiek kultūrinius, tiek klasių ir tautų konfliktus, tiek naujosios eros daugiakultūrinius konfliktus dėl kultūrinių teisių ir dabartinius antiglobalistinius konfliktus. Kosmopolitiškoji europinė tapatybė „yra refleksyvus postnacionalinis sąmoningumas, išreikštas šiuolaikinių Europos bendruomenių socialinėse praktikose“ (Delanty 2002b; 355). Tačiau ir šiame modelyje, kaip ir anksčiau minėtame postnacionaliniame universalizme, pasigendama aiškesnės tapatybės formos.

Delanty pateiktus modelius galima sugrupuoti į dvi didesnes grupes: kultūrinius ir pilietinius modelius. Kultūriniam modeliui priskirtinas kultūrinis partikuliarizmas ir moralinis universalizmas, o pilietiniam – europinis pragmatizmas ir postnacionalizmas.

Šiuose tapatybės suvokimo modeliuose dėmesys neatkreipiamas į sąmoningumo aspektą, t. y. savęs kaip tam tikros tautos atstovo suvokimą, kuris yra pabrėžiamas daugelyje tapatybės tyrimų: „Visaverčiu gali būti laikomas tik save suvokiantis ir apmaštantis tapatumas, kitaip tariant, tik įsisąmoninamas buvimas pačiu savimi“ (Kuzmickas 2007; 14). Tiek kalbant apie tautinę tapatybę, tiek apie europinę svarbi yra savivoka, asmens sąmoningumas.

Anksčiau tapatybę buvo galima atpažinti pagal išorinius kriterijus: religiją, kalbą, gimimo vietą, tėvus, t. y. tautinę tapatybę (ir ne tik) buvo iš anksto nulemta duotybė. Tačiau, kaip pažymi Baumanas (Baumaną cituoja Donskis 2006; 80), modernioje visuomenėje individas buvo išlaisvintas iš paveldėtos tapatybės. Vis dėlto nėra prieštaraujama pačiai tapatybės sąvokai, kad asmuo gali turėti tvirtą, atsparią ir nekintamą tapatybę. Tapatybės suvokimas pastaruosiu metu transformavosi iš priskirto į pasiektą asmens bruožą, savotiškai tapo individualia užduotimi bei individualia atsakomybe. Tačiau šios sąlygos komplikavo asmens tapatinimąsi su tauta ar Europa. Jei anksčiau asmuo „gimdavo“ su konkrečia tapatybe, tai dabar jam reikia įgyti tą tapatybę. Iš vienos pusės, yra suteikta pasirinkimo laisvė, tačiau iš kitos pusės, padaugėja atsakomybės, kurios išvengti neįmanoma.

Hipotezės

Pirmiausiai kvestionuojame teorinėje literatūroje daromą skirtumą tarp europinės ir tautinės tapatybių bei teiginį, kad europinę tapatybę sukurti tapatybės pagrindu yra neįmanoma. Šiame straipsnyje keliami hipotezė, kad asmenys europinę tapatybę išivaizduoja pagal tuos pačius kriterijus, pagal kuriuos konstruoja ir tautinę tapatybę.

Taip pat tikriname hipotezę, kad Lietuvos elito ir europinio elito požiūriai į europinę ir tautinę tapatybę yra labai panašūs. Tokia prielaida daroma remiantis kitų europinės tapatybės tyrinėtojų darbais (pavyzdžiui, Delanty 2002b; Kaelberer 2004; Matonytė *et al.*, 2009), kuriuose tvirtinama, kad europinė tapatybė pirmiausiai susiformuoja europinio elito tarpe, o ne plačiose masėse.

Metodologija

Šiame straipsnyje naudojami duomenys buvo surinkti vykdant „IntUne“ projektą 2007 m. pavasarį. Atrankinės politinio ir ekonominio elito imties atstovų šešiolikoje ES šalių ir Serbijoje buvo prašoma atsakyti į klausimus, susijusius su ES. Kiekvienoje šalyje apklausai buvo atrinkta 80 politinio elito atstovų iš žemesniųjų parlamento rūmų ir 40 ekonominio elito atstovų. Ekonominio elito imtis buvo sudaryta atrenkant didžiausių įmonių vadovus bei bankų ir verslo asociacijų vadovus (remiantis žiniasklaidoje ar kitose kituose informaciniuose šaltiniuose pateiktais reitingavimais ir informacija).

Politinio elito imtis buvo sudaryta siekiant reprezentatyvumo pagal lytį, amžių, partinę priklausomybę ir patirtį parlamente bei politikoje.

Šiame straipsnyje analizuojami ne visų valstybių duomenys. Buvo atmesti Bulgarijos ir Serbijos duomenys, nes Bulgarija buvo karta tik įstojus į ES, o Serbija nėra ES šalis narė. Politinio ir ekonominio elito duomenys naudojami kartu. Remiantis kitų tyrėjų duomenimis ekonominio ir politinio elito pažiūros mūsų tiriamu klausimu iš esmės sutampa ar bent jau stipriai koreliuoja (Matonytė *et al.*, 2009).

Tyrime analizuojami atsakymai į klausimus, kiek, respondento požiūriu, yra svarbūs tam tikri veiksniai, būti tautiečiu²: *Būti krikščionimi,-e; Laikytis tautos kultūrinių tradicijų; Būti gimusiam,-iai toje valstybėje; Turėti tautiečius tėvus; Gerbti tos valstybės įstatymus ir institucijas; Jaustis tautiečiu; Mokėti tautinę kalbą.* Analogiškai klausta, kiek, respondento požiūriu, yra svarbūs tam tikri veiksniai, būti europiečiu: *būti krikščionimi,-e; laikytis Europos kultūrinių tradicijų; būti gimusiam-iai Europoje; turėti europiečius tėvus; gerbti Europos Sąjungos įstatymus ir institucijas; jaustis europiečiu; mokėti Europos kalbą.*

Lyginant šį tyrimą su kitais tyrimais Lietuvoje, tyrinėjusius bent epizodiškai europinę tapatybę, galima paminėti didžiausius tarptautinius tęstinius tyrimus, kuriuose tiriama gyventojų nuomonė apie įvairius su ES ir Europa susijusius klausimus: „Eurobarometras“ ir kolektyvinėje monografijoje

² Sąvoka *tautietis* šiame straipsnyje turi specifinę reikšmę. Ji vartojama vietoj konkrečios tautybės. Kiekvienoje šalyje vietoj tautietis yra įrašoma tautybė.

„Europa ir mes“ pateikiami 33 Europos šalių tyrimo „Vertybės: Europa – 1999“ duomenys. Tyrimas atliekamas nuo 1978 m., o Lietuva jame dalyvauja nuo 1990 m. Tyrimų, kuriuose būtų nuosekliai tiriama Lietuvos elito nuomonė apie europinę tapatybę ar pati elito europinė tapatybė nebuvo atlikta.

Tyrimo rezultatai

Pirmiausiai buvo patikrinta kitų šalių tyrėjų nustatyta tendencija, jog politinio ir

ekonominio elito požiūriai sutampa. Atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad politinio ir ekonominio elito atstovai labai panašiai save sieja su Lietuva (žr. 1 lent.). 97,4 proc. tiek politinio, tiek ekonominio elito atstovų pripažino, kad save sieja su Lietuva, tačiau šiek tiek duomenys skyrėsi lyginant, kaip save sieja su Europa ekonominio ir politinio elito atstovai: 84,3 proc. politinio elito ir 78,4 proc. ekonominio elito atstovų save siejo su Europa.

Lentelė 1. **Prisirišimas prie gimtojo krašto ir Europos**, (procentais).

Elitas	Save sieja su:	Labai arba šiek tiek save sieja su:	Nelabai arba visiškai savęs nesieja su:
Politinis elitas, N=80	Su Lietuva	97,4	2,6
	Su Europa	84,3	15,7
Ekonominis elitas, N=40	Su Lietuva	97,4	2,6
	Su Europa	78,4	21,6

Lyginant Lietuvos elito atstovų ir Europos elito atstovų prisirišimą paaiškėjo, kad didžiausias skirtumas išryškėja, kai analizuojama, su kuo elitas labai save sieja. 37,9 proc. Europos elito labai save sieja su Europa, o Lietuvos elito atstovų save siejančių su Europa yra beveik perpus mažiau. Tokių mažesnių prisirišimų prie Europos ir didesnių prie Lietuvos galima paaiškinti skirtinga istorine ir politine Lietuvos trajektorija lyginant su ES senbuvėmis narėmis, kurios turėjo ilgesnę galimybę daugiau ar mažiau niekieno nevaržomos judėti demokratijos keliu. Lietuvos

patirta sovietų okupacija ir vėlyva narystė ES nulėmė skirtingą Lietuvos ir Vakarų Europos valstybių gyventojų bei elito pasaulėžiūrą. Narystė ES Lietuvos viešojoje erdvėje buvo prilyginta *grįžimui į Europą* (konkrečiau Vakarų Europą). Ši metafora atskleidžia, kad kurį laiką egzistavo (galimai tebeegzistuoja iki šiol) priešprieša tarp *mūsų* ir *Vakarų Europos*. Tokiu atveju sunkiai tikėtina atrodo identifikacija pagal B. Andersono (1999) aprašytą *įsivaizduojamos bendruomenės* modelį, nes Europa nebuvo įsivaizduojama, kaip *sava* bendruomenė, o tuo labiau ji negalėjo būti

įsivaizduojama kaip suvereni. Tad Lietuvos elitui Europa tapo reikšmingu identifikacijos objektu palyginti neseniai.

Siekiant nuodugniau apibendrinti tyrimo rezultatus ir nustatyti vyraujančius tautinės ir europinės tapatybių sampratų tipus, buvo pasitelkta faktorinė analizė. Analizės rezultatai leido išskirti du europinės tapatybės faktorius (žr. 2 lent.):

Pirmąjį faktorių – *kultūrinį* – sudaro kri-

terijai: *turėti europiečius tėvus, gimti Europoje, būti krikščionimi.*

Antrąjį faktorių – *pilietinį* – sudaro kriterijai: *jaustis europiečiu, gerbti ES institucijas ir įstatymus, mokėti europietišką kalbą, laikytis Europos kultūrinių tradicijų.*

Iš vienos pusės, kalbą galima būtų laikyti kultūrinės tapatybės dalimi, nes kalbą perduoda tėvai vaikams, tačiau kalbos mokėjimas yra ir svarbus kriterijus gauti pilietybę.

Lentelė 2. Europinės tapatybės modeliai: faktorinės analizės rezultatai.

Kad būtum tikras europietis, svarbu:	Pagrindinės komponentės/faktoriai*	
	Kultūrinis	Pilietinis
Turėti europiečius tėvus	0,851**	
Gimti Europoje	0,844	
Būti krikščionimi,-e	0,623	
Jaustis europiečiu,-te		0,695
Gerbti ES institucijas ir įstatymus		0,676
Mokėti Europos kalbą		0,635
Laikytis Europos kultūrinių tradicijų		0,537
Cronbach α	0,696	0,522
Koreliacijų matricos tikrinės reikšmės***	2,00 (2,20)	1,64 (1,44)
Duomenų sklaidos paaiškinimo procentas****	28,56 (31,43)	23,47 (20,60)
Visos duomenų sklaidos paaiškinimo procentas	52,03	

* – faktorinei analizei pasirinktos tik tos pagrindinės komponentės, kurių koreliacijų matricos tikrinės reikšmės > 1 ;

** – pateikti tik reikšmingiausi faktorių svoriai (įvertis $\leq -0,40$ arba $\geq 0,40$);

*** – skliaustuose pateikti įverčiai, gauti prieš atliekant sukimą;

**** – skliaustuose pateikti įverčiai, gauti prieš atliekant sukimą.

Pastabos: skaičiavimai atlikti statistinės analizės paketu SPSS 17.0. Faktorių išskyrimas atliktas pasitelkus pagrindinių komponentių analizę. Faktorių matricos sukimas atliktas taikant „Equamax“ metodą su Kaiserio normalizacija (sukimas konvergavo po 3 skaičiavimų iteracijų).

Faktorinė analizė pakenčiamai tinka duomenų struktūrizavimui: Kaiser-Meyer-Olkin testo reikšmė = 0,646; Bartletto sferiškumo testo aproksimuotoji $\chi^2 = 1994,995$ ($p < 0,05$).

Analogiškai, buvo galima išskirti du tokios pat „sudėties“ tautinės tapatybės faktorius (žr. 3 lent.):

Pirmąjį faktorių – *kultūrinį* – sudaro kriterijai: *turėti tautiečius tėvus, gimti Europoje,*

būti krikščionimi.

Antrąjį faktorių – *pilietinį* – sudaro kriterijai: *jaustis tautiečiu, gerbti tautinius įstatymus ir institucijas, mokėti tautinę kalbą, laikytis tautos kultūrinių tradicijų.*

Lentelė 3. Tautinės tapatybės modeliai: faktorinės analizės rezultatai.

Kad būtų tikras europietis, svarbu:	Pagrindinės komponentės/ faktorai*	
	Kultūrinis	Pilietinis
Turėti tautiečius tėvus	0,834**	
Gimti toje šalyje	0,812	
Būti krikščionimi,-e	0,570	
Gerbti tautines institucijas ir įstatymus		0,751
Laikytis tautinių kultūrinių tradicijų	0,428	0,570
Mokėti šalies kalbą		0,562
Jaustis tautiečiu,-te		0,533
Cronbach α	0,664	0,519
Koreliacijų matricos tikrinės reikšmės***	2,04 (2,40)	1,53 (1,17)
Duomenų sklaidos paaiškinimo procentas****	29,20 (34,31)	21,86 (16,74)
Visos duomenų sklaidos paaiškinimo procentas	51,06	

* – faktorinei analizei pasirinktos tik tos pagrindinės komponentės, kurių koreliacijų matricos tikrinės reikšmės > 1 ;

** – pateikti tik reikšmingiausi faktorių svoriai (įvertis $\leq -0,40$ arba $\geq 0,40$);

*** – skliaustuose pateikti įverčiai, gauti prieš atliekant sukimą;

**** – skliaustuose pateikti įverčiai, gauti prieš atliekant sukimą.

Pastabos: skaičiavimai atlikti statistinės analizės paketu SPSS 17.0. Faktorių išskyrimas atliktas pasitelkus pagrindinių komponentių analizę. Faktorių matricos sukimas atliktas taikant „Equamax“ metodą su Kaizerio normalizacija (sukimas konvergavo po 3 skaičiavimų iteracijų).

Faktorinė analizė patenkinamai tinka duomenų struktūrizavimui: Kaiser-Meyer-Olkin testo reikšmė = 0,705; Bartleto sferiškumo testo aproksimuotoji $\chi^2 = 1910,909$ ($p < 0,05$).

Pagal faktorinės analizės rezultatus galime elito atstovus sąlyginai priskirti *pilietininkų* ir *kultūrininkų* grupei. *Kultūrininkams* svarbiausi yra prigimtiniai veiksniai: tėvai, gimto-

ji šalis, religija, tuo tarpu *pilietininkams* svarbūs tie veiksniai, kurie priklauso nuo pačio asmens: pagarba kultūrai, įstatymams, institucijoms, kalbos mokėjimas ir savimonė.

Lentelė 4. Santykinis europinės ir tautinės tapatybės kriterijų svarbos vertinimas: Wilcoxon'o surištų porų testo rezultatai.

Kriterijus	Didesnė svarba priskiriama
Būti krikščionimi,-e	Tautinės tapatybės atveju
Laikytis tautinių kultūrinių tradicijų/Laikytis Europos kultūrinių tradicijų	Tautinės tapatybės atveju
Būti gimusiam,-iai toje šalyje/Būti gimusiam,-iai Europoje	Tautinės tapatybės atveju
Jaustis tautiečiu,-e/Jaustis europiečiu,-e	Svarba vertinama vienodai*
Turėti tautiečius tėvus/Turėti europiečius tėvus	Tautinės tapatybės atveju
Gerbti tautos įstatymus ir institucijas/Gerbti Europos įstatymus ir institucijas	Tautinės tapatybės atveju
Mokėti šalies kalbą/Mokėti Europos kalbą	Svarba vertinama vienodai

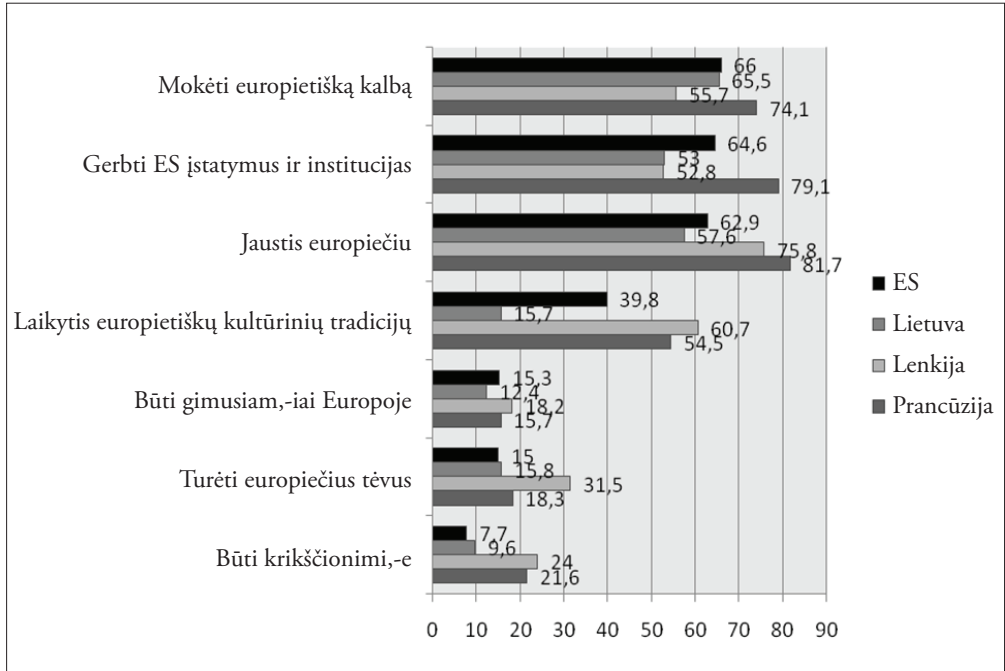
Pastabos: skaičiavimai atlikti statistinės analizės paketu Stata 10.1. Reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

* – vis tik, nedrąsiai galima būtų teigti, kad šis kriterijus, elito nuomone, svarbesnis europinei tapatybei (esant reikšmingumo lygmeniui $\alpha = 0,1$)

Lyginant, kaip įvairių kriterijų svarbą tautinei ir europinei tapatybei (žr. 4 lent.), suvokia elito atstovai paaiškėjo, kad dauguma veiksmų respondentams atrodo svarbesni būti tautiečiu negu būti europiečiu: *būti krikščionimi, laikytis kultūrinių tradicijų, būti gimusiam, turėti tėvus europiečius, gerbti įstatymus ir institucijas*. Tuo tarpu tik tokių veiksmų kaip *jaustis europiečiu/tautiečiu ir mokėti kalbą* vertinami, kaip svarbūs abiem tapatybėms. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie abu veiksniai priskirtini įgytų veiksmų grupei. Kaip matome, europinės tapatybės suvokimui joks kriterijus, respondentų nuomone, nėra svarbesnis lyginant su tautine tapatybe.

Analizuojant Lietuvos, Lenkijos, Prancūzijos ir Europos elito atstovų atsakymus į

klausimą, kas svarbu būti europiečiu, buvo pastebėta, kad skirtingų valstybių elito narių ir Europos elito atstovų prioritetai skiriasi (žr. 1 pav.). Europos elito atstovai nurodė, kad norint būti europiečiu svarbiausia yra gerbti ES įstatymus ir institucijas, mokėti europiečių kalbą, jaustis europiečiu, laikytis europinių tradicijų, o Lietuvos elito atstovams svarbiausia atrodė mokėti europietišką kalbą, jaustis europiečiu, gerbti ES įstatymus ir institucijas. Kaimyninės Lenkijos valstybės elito nuomone, svarbiausia jausti europiečiu, laikytis europietišku tradicijų, mokėti europietišką kalbą bei gerbti ES įstatymus ir institucijas. Pagal prancūzų atsakymus matyti, kad jiems atrodo ypač svarbūs trys kriterijai: jaustis europiečiu, gerbti ES įstatymus ir institucijas.

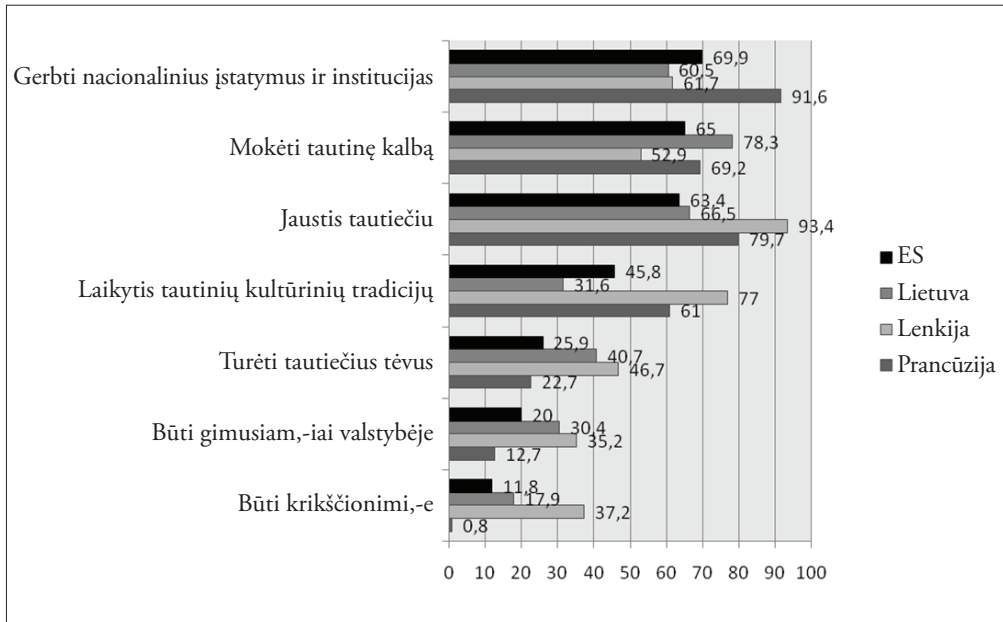
1 paveikslas. Kas yra svarbu būti europiečiu?

Europos elito atstovai atsakydami į klausimą, kas svarbiausia būti tautiečiu, išdėliojo prioritetus beveik ta pačia tvarka kaip ir ankstesniu klausimu (žr. 2 pav.): gerbti tautinius įstatymus ir institucijas, jaustis tautiečiu, mokėti tautinę kalbą, laikytis tautinių kultūrinių tradicijų.

Lietuvos, Lenkijos ir Prancūzijos elito atstovų kriterijai taip pat beveik sutapo su jų atsakymais į klausimą, kiek svarbūs šie dalykai būti lietuviu/lenku/prancūzu? (Mokėti lietuvių/lenkų/prancūzų kalbą, jaustis lietuviu/lenku/prancūzu, gerbti tautinius įstatymus ir institucijas), tačiau kalbant apie lietu-

viškos tapatybės kriterijus, dvigubai daugiau respondentų nurodė, kad yra svarbu turėti lietuvius tėvus negu kad atitinkama proporcija Prancūzijoje.

Reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad nors tarp skirtingų valstybių kriterijai skiriasi, jie labai panašūs, kai lyginami atskiros valstybės europinės ir tautinės tapatybės modeliai. Galima daryti prielaidą, kad vis dėlto žmonės bando grįsti europinę tapatybę tautinės tapatybės kriterijais, tačiau šie kriterijai atrodo mažiau reikšmingi negu tautinės tapatybės atveju.

2 paveikslas. Kas yra svarbu būti tautiečiu?

Diskusijos ir išvados

Nors mokslinėje literatūroje tvirtinama, kad europinę tapatybę sukurti tautinės tapatybės pagrindu neįmanoma ir reikia rasti kitą unikalų europinės tapatybės pagrindimą, apibendrinus elito narių apklausos duomenis, buvo pastebėta, kad elito požiūriai į tautinę ir europinę tapatybes yra panašūs. Skirtingose ES šalyse elito atstovams buvo svarbūs tie patys kriterijai kalbant tiek apie tautinę, tiek apie europinę tapatybes. Vienintelis skirtumas buvo tai, kad europinei tapatybei tie kriterijai buvo mažiau svarbūs negu tautinei tapatybei. Tad mūsų kelta hipotezė, jog asmenys europinę tapatybę išvaizduoja pagal tuos pačius kriterijus, pagal kuriuos

konstruoja ir tautinę tapatybę, pasitvirtino. Apibrėžti europinę tapatybę tautinės tapatybės pagrindu yra lengviau negu jai sukurti visiškai naujus ir originalius kriterijus.

Pagal pasirinktus tautinės ir europinės tapatybės kriterijus elito konstruojamą tapatybę galima suskirstyti į dvi grupes: pilietinę ir kultūrinę. Elito grupėms, kurioms Europa yra projektas, paklūstantis žmonių valiai (laikytis įstatymų, gerbti tradicijas, jaustis, mokėti kalbą) ir savo gimtosios šalies tapatybėje svarbiausiais laiko šiuos pasiektus tapatybės rodiklius. Tuo tarpu kitai elito daliai, kuriai gimimo vieta ir tėvų kraujas yra svarbiausi tapatybės matmenys, ir europinė tapatybė

konstruojama šiais primordaliniais veiksniais: kad būtum europietis svarbiausia būti gimusiu Europoje, būti „pradėtu tinkamų tėvų“.

Vis dėlto europinė tapatybė nėra taip stipriai įsisąmoninta kaip tautinė. Daugelis kriterijų, nusakančių žmonių priklausomybę tautai ar tautą atitinkančiam dariniui, yra svarbesni tautinei tapatybei, o ne europinei. Abiems tapatybėms vienodai svarbu yra jaustis tautiečiu/europiečiu ir kalbėti tautine/europine kalba. Savimonės kriterijus yra mažiausiai apibrėžtas ir sunkiausiai pama-

tuojamas. Kaip teigia Delanty (2005; 130), europeizuotų asmeninių tapatybių plitimas nekuria europinės kolektyvinės tapatybės, net jei ji gali teikti pagrindą tokiai tapatybei. Kolektyvinei tapatybei susiformuoti nepakanka daugybės asmeninių tapatybių. Ji gali kilti iš savitos socialinės grupės ar institucinės struktūros, kuri artikuluotų kolektyvinę saviidentifikaciją. Tad būtų svarbu išsiaiškinti ne tik, kiek kiekvienas asmuo jaučiasi europiečiu, bet ir ar jis jaučiasi tam tikros grupės nariu.

LITERATŪRA

- Anderson, Benedict. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Globalizacija: Pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.
- Bauman, Zygmunt. 2001. „Identity in the globalising world“, *Social Anthropology* 9(2): 121-129.
- Brague, Remi. 2001. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Vilnius: Aidai.
- Brubaker, Rogers. 1998. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai.
- Bruter, Michael. 2003. „Winning Hearts and Minds for Europe The Impact of News and Symbols on Civic and Cultural European Identity“, *Comparative Political Studies*, Vol. 36, No. 10: 1148-1179.
- Delanty, Gerard. 2002a. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Delanty, Gerard. 2002b. „Models of European Identity: Reconciling Universalism and Particularism“, *Perspectives on European Politics & Society* 3(3): 345-359.
- Delanty, Gerard. 2005. „The quest for European identity“, *Making the European Polity: Reflexive integration in the EU*. (ed. E. O. Eriksen). USA: Routledge.
- Dekker Henk, Malová Darina, Hoogendoorn Sander. 2003. „Nationalism and Its Explanations“, *Political Psychology* 24(2): 345-376.
- Giddens, Anthony. 2000. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Göhker Gerhard; Schlenker Andrea. „Unified in diversity“ – How to develop a European sense of community?“ epsNet Plenary Conference in Prague „Constructing, consolidating, constitutionalising the EU“.
- Habermas, Jurgen. 2002. „Toward a European political community“, *Society* 39(5): 58-61.
- Hellström Anders, Petersson Bo. 2002. Temporality in the construction of EU-identity. <http://www.cfe.lu.se/pdf/cfewp19.pdf#search=%22bo%20petersson%20eu%20identity%20temporality%22> Žiūrėta: 2005 03 19.
- Kaelberer, Matthias. 2004. „The euro and European identity: symbols, power and the politics of European monetary union“, *Review of International Studies* 30: 161-178.
- Matonyte Irminda, Morkevičius Vaidas, Best Heinrich. 2009. „Elitų Europa: ES valstybių narių politinio ir ekonominio elito europietiško mas-tai“, *Politologija* 2(54): 3-32.

Matulionis, Arvydas V. (ats. red.). 2001. *Europa ir mes. Lietuvos gyventojų vertybės*. Vilnius: Gervėlė.

Rindzevičiūtė, Eglė. 2002. „Europietiškumo problema diskusijose apie lietuvišką nacionalinį identitetą“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2: 61-80.

Smith, Anthony D. 1992. „National identity and the idea of European unite“, *International Affairs* 68(1): 55-76.

Salazar, Jose Miguel. 1998. „Social Identity and National Identity“, in S. Worchel et al (ed.). *Social*

identity International perspectives. London: SAGE Publications.

Sassatelli, Monica. 2002. „An Interview with Jean Baudrillard: Europe, Globalization and the Destiny of Culture“, *European Journal of Social Theory* 5: 521-530.

Risse, Thomas. 2003. „The Euro between national and European identity“, *Journal of European Public Policy* 10 (4): 487-505.

www.lrs.lt

ABSTRACT

CRITERIA OF THE EUROPEAN AND NATIONAL IDENTITY FROM THE ELITES' VIEW-POINT

The article is based on the data from the “IntUne” project survey of elites carried out in spring of 2007 in 15 European Union countries (N= 1780). The Lithuanian, Polish and French elites' samples, analyzed in depth, have N= 120. The aim of the study is to assess the importance of selected criteria for elites' definition of a true “national” and of a true “European”. The theoretical framework of the article is based on the dichotomy of national and European identity. The hypotheses are: 1) in elites' view European identity dwells on the same criteria as national identity; 2) definitions of the national and European identities by the Lithuanian elites employ the same criteria as the European elites in general and the French and Polish elites in particular. Results show that 1) among the elites, the criteria of national and European identity are very similar, yet the salience of factors are perceptibly higher in the case of the national identity; 2) each country's elites have slightly diverging criteria of national and European identities.

Keywords: Elite, National identity, European identity.

Gauta: 2009 11 03

Pateikta spaudai: 2009 12 09

Sociologijos katedra

Socialinių mokslų fakultetas

Kauno technologijos universitetas

K. Donelaičio g. 20, LT-44239, Kaunas

El. paštas: kristina.velickaite@stud.ktu.lt

Socialinių tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: matonyte@ktl.mii.lt ir vaidas.morkevicius@gmail.com